

การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนโรงเรียน
มหาวิชราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3

The Study of Applying Basis for Success of Students Learning
Buddist Studies of Mahavajiralongkorn School
In Ayutthaya Province at Prapariyattidham
Common School Group 3

พระเจริญ บุญทศ* พระครูธรรมธร มะลิน กิตติปาโล** ลัดดาวัลย์ คงทอง**
Phracharoen Boontote* Phrakruthamthorn Malin Kittipalo* Laddawan Kong thong*
โรงเรียนมหาวิชราลงกรณราชวิทยาลัย*
Mahavajiralongkorn School*
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย**
Mahamakut Buddhist University Mahavajiralongkorn Campus**

บทคัดย่อ

การจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมส่วนใหญ่ยังไม่มีให้นำหลักการเรื่องอิทธิบาท 4 มาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเข้าใจของนักเรียน ดังนั้นจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 สำหรับการเรียนในรายวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยใช้แบบสอบถามจากนักเรียนจำนวน 105 คน ปีการศึกษา 2563 และวิเคราะห์ข้อมูลความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way ANOVA) พบว่า การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มนักเรียน ม.1, ม.2 และ ม.3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (มีค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.74) เมื่อพิจารณาหลักอิทธิบาท 4 รายด้าน พบว่า นักเรียนมีความพอใจต่อการประยุกต์ใช้ด้านฉันทะอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ จิตตะ วิริยะ และวิมังสา ตามลำดับ ข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาในครั้งนี้ควรนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและบูรณาการกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4, นักเรียน, พระพุทธศาสนา, กระบวนการเรียนการสอน

Abstract

The teaching and learning of Buddhism courses of most Phrapariyattidhamma Schools have not the basis for success applied yet. To improve the efficiency of the teaching process for student knowledge. Therefore, the objective to compare the application of the basis for success for Buddhism courses in the Middle School. Using a questionnaire from 105 students for the academic year 2020 and analyzing data of one-way variance (One-way ANOVA). There was found that the application of the basis for success was statistically significant difference between the students of grade 6, grade 7 and grade 8, respectively ($P < 0.05$), which has satisfied most of the students. (3.61 of mean score and 0.74 of standard deviation). Considering the basis of success, it was found that the students were satisfied with the application of the Passion at a high level, followed by Consciousness, Diligence, and Investigation, respectively. Information from the results of this study, teachers should apply the principle of basis of success to be used in teaching and learning management and integrate with the situation of social change at present.

Keywords: basis for success, students, Buddhism, the teaching process

บทนำ

การศึกษาสังคมไทยมีลักษณะเป็นผู้ตามโดยกำลังถูกครอบงำจิตสำนึกของสังคมไทย จนกระทั่งมีพฤติกรรมของผู้ตามไปโดยไม่รู้ตัวประกอบไปด้วย 1) เรามองตะวันตกว่าเป็นสังคมที่เจริญ มีอะไรดีกว่าเรา แต่เวลาเรามองความเจริญ เรามักจะมองในความหมายแบบนักบริโภคนิยม ว่าเจริญอย่างฝรั่ง คือมีกินมีใช้อย่างฝรั่ง แทนที่จะมองแบบนักสร้างสรรค์ ว่าเจริญอย่างฝรั่ง คือทำได้อย่างฝรั่ง ขอให้พิจารณาดูว่าเป็นอย่างไรจริงหรือไม่ วัฒนธรรมที่จะเจริญนั้น ต้องเป็นวัฒนธรรมของนักทำ หรือนักสร้างสรรค์ และสามารถสืบสานได้นักสร้างสรรค์ ผู้ที่มีความเจริญที่แท้ และพัฒนาตนขึ้นจากผู้ตามสู่ความเป็นผู้นำ จะมองความหมายของความเจริญว่า เจริญอย่างฝรั่ง คือทำได้อย่างฝรั่ง แต่เวลานี้คนของเราส่วนมากมองว่า เจริญอย่างฝรั่งคือ มีกินมีใช้อย่างฝรั่ง ถ้าอย่างนี้เราก็ต้องคอยรอผลิตภัณฑ์ รอสิ่งบริโภค รอเทคโนโลยีจากเมืองตะวันตก เราตั้งตามองตั้งหูฟังว่า ฝรั่งมีอะไร แล้วก็คอยดู คอยตาม เพื่อที่จะรับเอา ถ้าอย่างนี้ก็ต้องเป็นผู้รับและผู้ตามอยู่เรื่อยไป และ 2) ผู้นำทางสังคมของเรา หรือเรียกกันอย่างสากลว่า นักวิชาการก็จะมองว่า เวลาที่สังคมตะวันตกมีความคิดและการค้นคว้าทางวิชาการอะไรใหม่ๆ บ้าง เราคอยตามดู แล้วก็คอยรับ คอยดู คอยรับๆ อยู่เรื่อยๆ พอเป็นผู้ดูผู้รับนานเข้า ก็เลยกลายเป็นผู้ตามไปโดยไม่รู้ตัว นานๆ เข้าสภาพจิตของผู้ตามนี้ก็กลายเป็นจิตนิสัยของสังคม ที่จะคอยดูว่าในสังคมตะวันตก มีอะไรเกิดขึ้นใหม่ๆ เป็นสิ่งที่จะกินใช้บริโภค และแม้แต่ความรู้และผลงานทางวิชาการ แล้วก็ตามไปรับเอามา และภูมิใจที่ได้รับสิ่งใหม่จากเขา ยิ่งต่อไปนี้เมื่อได้รับความไว้วางใจจากชุมชนชาวพุทธทั่วโลก ให้เป็นเป็นแกนกลางของงานการศึกษาพระพุทธศาสนา ระดับสากล ที่จะนำเอาธรรมนำโลกสู่สันติสุข ก็เท่ากับจะต้องเป็นผู้นำ การนำสิ่งดีที่เรามีขึ้นมาให้แก่เขา อันนี้เป็นข้อพิจารณาและท้าทายที่สำคัญ ซึ่งถ้าทำให้เกิดขึ้นได้ วัฒนธรรมของเราก็จะเจริญงอกงามไปด้วยกันกับการทำงานให้แก่พระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติทั้งโลก (จุไรรัตน์ มีศิริ. 2552 : 32)

ในการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็น สถาบันการศึกษา ขึ้นพื้นฐานให้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นพระภิกษุ-สามเณร และได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พุทธศักราช 2514 เป็นต้นมา อันเป็นการจัดการศึกษาอีกแผนกหนึ่งของคณะสงฆ์ซึ่งเป็นการส่งเสริม สนับสนุนให้พระภิกษุ-สามเณรได้ ศึกษาเรียนรู้วิชาพระปริยัติธรรมควบคู่วิชาการสามัญศึกษา โดยการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นสถานศึกษาที่มีเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งเป็นพระภิกษุ สามเณร ให้เป็นผู้มี คุณธรรม มีความรู้ ประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย เป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนา (กองพุทธศาสนศึกษา. 2553 : คำนำ) และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไข เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 24 (2) และ (3) ได้ระบุแนวทางการจัดการเรียนรู้ โดยเน้นการ ฝึกทักษะกระบวนการคิด การฝึกทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย การฝึก ปฏิบัติจริง และการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อการป้องกันและแก้ปัญหา ดังนั้นเพื่อให้การจัดการเรียนรู้ สอดคล้องกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการพัฒนา การศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (พ.ศ. 2553-2562) มีความมุ่งหมายใช้วิธีการทาง ยุทธศาสตร์เพื่อการปฏิบัติรูป และเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการศึกษา ระบบการบริหารจัดการ ระบบ การบริการการศึกษา และระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการสร้างโอกาสทางการศึกษาและ ทางเลือกที่ดีที่สุดอีกทางหนึ่งแก่สังคมไทย และสังคมพระพุทธศาสนาในระดับสากล และสภาพปัญหาการ จัดหาการเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีปัญหาการจัดการเรียนการสอนซึ่งไม่บรรลุ วัตถุประสงค์ตามแผนการเรียนการสอน

จากสภาพปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในกระบวนการ เรียนการสอนยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนให้เกิดผลสัมฤทธิ์ อย่างมีประสิทธิภาพ และผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาถึงความสำคัญการประยุกต์ ใช้หลักอภิปาธ 4 ในการ เรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนโรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเขตกลุ่ม 3 เพื่อจะนำผลการศึกษาในครั้งนี้ไป เป็นข้อมูลในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักอภิปาธ 4 สำหรับการเรียนในรายวิชาพระพุทธศาสนา ระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาทำให้ได้ข้อมูล สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา และครูโรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3 ใช้ สำหรับพิจารณาปรับปรุงในการจัดการเรียนการสอนให้ดีขึ้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. **ประชากร** คือ นักเรียนโรงเรียนนวมวิทย์ราชภัฏราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3 ปีการศึกษา 2563 จำนวน 105 รูป

2. **กลุ่มตัวอย่าง** คือ ประชากรในพื้นที่โรงเรียนนวมวิทย์ราชภัฏราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3 ปีการศึกษา 2563 จำนวน 105 รูป

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของนักเรียน ได้แก่ ระดับชั้น เป็นแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักอภิปาธ 4 ในการเรียนรู้รายวิชา พระพุทธศาสนาของนักเรียนโรงเรียนนวมวิทย์ราชภัฏราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3 มี 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ จำนวน 20 ข้อ คือ 1) ด้านฉันทะ ความพอใจ 2) ด้านวิริยะ ความเพียร 3) ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ และ 4) ด้านวิมังสา ความรอบคอบ โดยแต่ละตัวเลือกจะมีมาตราวัดเกณฑ์ประมาณค่า (rating scale)

4. การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

สำหรับการสร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการวิจัยเป็นแบบสอบถาม ประกอบด้วย

4.1 ศึกษาจากตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักอภิปาธ 4 ของนักเรียน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการสร้างแบบสอบถาม

4.2 ศึกษาวิธีสร้างเครื่องแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ตามแนวของลิเคอร์ท (Likert)

4.3 สร้างแบบสอบถามตามที่ศึกษาในข้อ 1 และข้อ 2 ให้ครอบคลุมเนื้อหาตามภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของนักบริหารการศึกษา 4 ด้าน จำนวน 20 ข้อ

4.4 นำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบแนะนำและปรับปรุง

4.5 นำแบบสอบถามที่ได้จากข้อ 4 ไปทดลองใช้ (Try Out) ที่ไม่ใช่ในกลุ่มตัวอย่าง 30 รูป วิเคราะห์หาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา ของครอนบาค (Cronbach) ได้ความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.97

4.6 จัดเตรียมแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลการเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักอภิปาธ 4 ในการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนโรงเรียนนวมวิทย์ราชภัฏราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3 จำแนกตามระดับชั้น โดยวิเคราะห์ข้อมูลความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way ANOVA)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล จากผลเปรียบเทียบความคิดเห็นของการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียน โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3 จำแนกตามระดับชั้นต่างกัน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนการสอนทางสถิติ

การประยุกต์ใช้หลัก อิทธิบาท 4 ในการเรียน รายวิชาพระพุทธศาสนา ของนักเรียน	แหล่งความ แปรปรวน	df	SS	MS	F	Sig.
ด้านฉันทะ ความพอใจ	ระหว่างกลุ่ม	2	3.648	1.824	3.436	.036*
	ภายในกลุ่ม	102	54.154	.531		
	รวม	104	57.802			
ด้านวิริยะ ความเพียร	ระหว่างกลุ่ม	2	4.357	2.179	3.400	.037*
	ภายในกลุ่ม	102	65.357	.641		
	รวม	104	69.714			
ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่	ระหว่างกลุ่ม	2	3.121	1.560	2.224	.113
	ภายในกลุ่ม	102	71.559	.702		
	รวม	104	74.680			
ด้านวิมังสา ความรอบคอบ	ระหว่างกลุ่ม	2	3.366	1.683	2.002	.140
	ภายในกลุ่ม	102	85.736	.841		
	รวม	104	89.102			
โดยส่วนรวม	ระหว่างกลุ่ม	2	3.523	1.762	3.316	.040*
	ภายในกลุ่ม	102	54.190	.531		
	รวม	104	57.713			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการอภิปรายการวิจัย พบว่า ระดับชั้นต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนที่มีความคิดเห็นโดยส่วนรวมและรายด้านทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านฉันทะ ความพอใจ และด้านวิริยะ ความเพียร นักเรียนมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสุเนตร อภิปัญญา (2555 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารงานวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า ระดับการศึกษาต่างกันมีความเห็นเรื่องการบริหารงาน วิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ไม่สอดคล้องกับ ชาตรี แนวจำปา (2552 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ด้านวิมังสาในการปฏิบัติหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง บุคลากรที่มีเพศ ระดับการศึกษาและตำแหน่งที่ ต่างกันมีการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการ

ปฏิบัติหน้าที่โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ไม่สอดคล้องกับพระวุฒิพงษ์ ถาวรจิตโต (2553 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการปฏิบัติงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบการนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล โดยจำแนกตาม เพศ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ ในการปฏิบัติงาน สถานภาพในการปฏิบัติงานและขนาดขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ไม่แตกต่างกัน และไม่สอดคล้องกับไพบูลย์ ตั้งใจ (2554 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของ พนักงาน ตามหลักอิทธิบาท 4 กรณีศึกษาบริษัท แอมพาสอินดัสตรีจำกัด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงาน บริษัท แอมพาสอินดัสตรี จำกัด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ตามหลักอิทธิบาท 4 จำแนกตามเพศ อายุระดับการศึกษา รายได้ ฝายที่สังกัดและประสบการณ์ทำงาน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลไม่มีผลทำให้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงาน บริษัทแอมพาสอินดัสตรีจำกัดอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรปราการ ตามหลักอิทธิบาท 4 ไม่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

1. **ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของผู้บริหาร** ควรแนะนำครูให้มีการจัดการเรียนสอนโดยเน้นการสร้าง ความพอใจของนักเรียนตามหลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการเรียนต่อรายวิชาอื่นๆ ที่สังกัดงานกลุ่มโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3
2. **ข้อเสนอแนะ หากการศึกษาในอนาคต** ควรทำการศึกษาถึงการบูรณาการการจัดการเรียนการสอนในการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ให้ทันสมัยต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

บรรณานุกรม

กองพุทธศาสนศึกษา. (2553). **แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ การพัฒนาการศึกษาโรงเรียน**

พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา (พ.ศ. 2553 - พ.ศ. 2562). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ..

จุไรรัตน์ มีศิริ. (2552). “หน้าต่างศาสนา”. **ข่าวสด.** (วันอาทิตย์ที่ 24 พฤษภาคม 2552).

ชาติรี แนวจำปา. (2552). **การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรนักป้องกันและ บรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุเนตร อภิปุณฺโญ. (2555). **การบริหารงานวิชาการตามหลักอิทธิบาท 4 โรงเรียน ประถมศึกษาอำเภอพระสมุทรเจดีย์จังหวัดสมุทรปราการ.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวุฒิพงษ์ ถาวรจิตโต. (2553) **การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการปฏิบัติงาน : ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.** วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ไพบูลย์ ตั้งใจ. (2554). **ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงาน ตามหลักอิทธิบาท 4 : กรณีศึกษา**

บริษัท แอมพาสอินดัสตรีจำกัด จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
สนอง วรอุไร. (2550). **ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
อัมรินทร์.